למעשה

הלכות עשרה בטבת
שחל בערב שבת

ליקוט הלכה למעשה
לימים אלו לבני הישיבות

טבת פ''ד
מהדורת ביקורת

היות ויום התענית יש בו ריבוי הלכות
ונושאים רבים אינם מיועדים לבני ישיבות
לוקט בזה כל מה שנוגע רק להם
בכדי להקל על העיון בספרי הלכה

כל הזכויות שמורות
שמואל דוד דינר
0527175737

עד כה יצאו בס''ד לאור גליונות 'למעשה' במעגל השנה

למעשה – סוכות
למעשה – טל ומטר
למעשה – חנוכה
למעשה – עשרה בטבת
למעשה – חודש ניסן
למעשה – ימי העומר
למעשה – חג השבועות
למעשה – בין המצרים

עיקר הצום

עיקר הצום הוא "כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון הדברים אלו נשוב להטיב, ולכן **חייב** כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית כמש"כ באנשי נינוה וירא ד' את מעשיהם ואמרו חז"ל את שקם ואת תעניתם לא נאמר אלא את מעשיהם, ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר, ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד" [עד כאן דברי המ"ב תקמ"ט סק"א, והם מדברי הרמב"ם].

אכילה בליל הצום

מותר לאכול כל הלילה עד עלות השחר [שו"ע תקס"ד סע"א], אך מחצי שעה קודם חצות אסור לאכול כביצה ועוד פת או עוגות, פחות מכביצה וכן פירות וכד' או תבשיל ממיני מזונות שאינו קובע עליהם סעודה מותר עד עלות השחר. [מ"ב ספ"ט סקכ"ז ועיין סימן רל"ב סקל"ד].

אם הלך לישון בליל הצום והתעורר באמצע הלילה או קם מוקדם ורוצה לאכול, מותר לו לאכול עד עלות השחר רק אם התנה קודם שהלך לישון שהולך לישון על דעת לאכול, ואם לא התנה אסור באכילה.

וכל זה רק אם ישן שינת קבע אבל בשינת ארעי מותר עדיין לאכול.

שתיה בליל הצום

מותר לשתות כל הלילה עד עלות השחר [שו"ע תקס"ד סע"א], ואף אם ישן והתעורר מותר לשתות עד עלות השחר, ואפילו לא התנה שהולך לישון על דעת לשתות, אך לכתחילה ראוי להתנות שאם יתעורר ישתה [משנ"ב סק"ו] ולבני ספרד אסור לשתות ללא תנאי [שו"ע שם].

אכל בטעות בצום

אם שכח שיש צום ואכל, ימשיך ויצום עד סוף היום ואינו צריך להשלים ביום אחר [מ"ב תקמ"ט סק"ג ותקס"ח סק"ח].

בירך על מאכל

בירך על מאכל ונזכר שאסור באכילה יאמר מיד 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' ולא יטעם כלום [שערי תשובה תקס"ח סק"א].

עננו

יחיד אומר עננו בתפילת מנחה בשומע תפילה [ומנהג בני ספרד לאומרו בשחרית מנחה ומנהג בני תימן גם במעריב שלפני התענית, שו"ע תקס"ה סע"ג] וש"ץ אומרו גם בשחרית בין גואל לרפאנו [שו"ע תקס"ה] ואם מתפלל יחד עם הש"ץ, לא יאמר עננו בין גואל לרפאנו אלא בשומע תפילה [ביאור הלכה ד"ה בין].

אם שכח לומר עננו ונזכר אחר שסיים הברכה אומרה באלוקי נצור בלא חתימה.

אם אכל בטעות אומר עננו 'ביום צום התענית הזה' [ולא יאמר ביום צום תעניתנו, מ"ב תקס"ח סק"ג], ואם אינו צם כלל לא יאמר עננו [ביאור הלכה שם].

שטיפת הפה

אין לשטוף את פיו במים בבוקר ואם מצטער ממש מותר, אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו כלפי מטה כדי שלא יכנסו מים לגרונו [משנ"ב תקס"ז ס"ק י"א].

רחיצה

מותר לרחוץ אפילו את כל הגוף בתענית [שו"ע תק"נ ס"ב] ואף שבכל תענית נוהגים להחמיר שלא לרחוץ את כל גופו במים חמים חוץ מפניו ידיו ורגליו שמותר אף בחמים [שעה"צ שם סק"ח], אבל לכבוד שבת אין להחמיר בזה כלל [משנ"ב סק"ו].

תספורת

גם לדעות המחמירות שלא להסתפר ביום תענית, כשחל בערב שבת מותר להסתפר משום כבוד שבת.

קריאת התורה

קוראים בתורה בשחרית ובמנחה פרשת ויחל גם בערב שבת, ובשעת קריאת התורה נוהגים לומר כמה פסוקים בקול רם 'שוב מחרון אפך' וגו', וכן 'ד' ד' א-ל רחום וחנון' 'וסלחת' בדרך בקשה, והש"ץ צריך להיזהר להמתין עד שכולם יסיימו ורק אח"כ יקרא כדי שכולם ישמעו, והעולה לתורה יאמר פסוקים אלו ביחד עם הש"ץ ולא ביחד עם הקהל [משנ"ב תקס"ו סק"ג].

עלייה לתורה

אין לעלות לתורה לא בשחרית ולא במנחה את מי שאינו צם או שאין בדעתו להשלים את התענית, ולא יעלה אף אם קראוהו לעלות [חוץ מבימי שני וחמישי בשחרית שבדיעבד שיכול לעלות שו"ע תקס"ו סע"ו ומשנ"ב].

מי שצם וקיבל שבת גם יכול לעלות לתורה [הגר"נ קרליץ].

אשרי וקריאת התורה קודם חצות

יש סוברים שעיקר הזמן של חצי שעה לאחר חצות הוא לענין תפילת מנחה, אבל קריאת התורה והפטרה אפשר מיד לאחר חצות [מנחת יצחק ח"ו תשובה נ"ג], ויש סוברים שלכתחילה רק מזמן מנחה שהוא חצי שעה לאחר חצות אפשר לקרוא בתורה [הגרי"ש אלישיב, והגר"נ קרליץ].

תחנון ואבינו מלכנו

בשנה זו שחל התענית בערב שבת אין אומרים תחנון במנחה, וכן אין אומרים אבינו מלכנו [משנ"ב תר"ב סק"ג].

ברכת כהנים

נושאים כפים במנחה[1], ואפילו כבר קיבל שבת יכול לישא כפיו[2] [הגר"נ קרליץ].

כהן שאינו צם אינו יכול לישא כפיו במנחה [פמ"ג וכן הורה הגר"ח קניבסקי], ויש סוברים שיכול לישא כפיו [מקור חיים קכ"ז סע"ה, וכן הורה הגרי"ש אלישיב].

זמן תפילת מעריב

גם המקפידים להתפלל רק לאחר 40 דקות מהשקיעה, כשחל מוצאי התענית בשבת מקילים להתפלל מ-20 דקות אחר השקיעה, והגבאי מכריז אח"כ לחזור ולקרוא קריאת שמע [ארחות רבנו ח"ג עמוד ל"ד בשם החזון איש].

סיום התענית

סיום התענית בצאת הכוכבים ולכן אין לקדש קודם צאת הכוכבים [שו"ע רמ"ט סע"ד ומשנ"ב שם סקכ"א].

וצריך למהר ולהקדים את סעודת הלילה כמה שיותר סמוך לצאת הכוכבים כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, והיינו שלא לשהות אחרי צאת הכוכבים [משנ"ב סי' תי"ז בשם שו"ת מנחם עזריה לענין מתענה בערב ראש חודש וק"ו בערב שבת].

קידוש בליל שבת על מזונות

מי שקשה לו להמתין להוריו או לסעודת הישיבה בליל שבת, יכול לכתחילה לקדש על מזונות[3] [הגר"ח קניבסקי].

קפה חלבי

אפשר לכתחילה לקדש על מזונות ולשתות קפה עם חלב, ואח"כ לאכול סעודת שבת רגילה עם פת, ואפשר גם באותו סעודה בתחילתה מיד אחרי קידוש לשתות קפה חלבי, אח"כ להחליף מפה, ולהמשיך בסעודה בשרית [רמ"א ומשנ"ב תצ"ד סקט"ז], וימתין חצי שעה עד שיאכל משהו בשרי [כך הוא המנהג, שבט הלוי והליכות שלמה] ויש שנזהרים שלא לאכול בסעודה אחת חלבי ובשרי[4], ולכתחילה יאכל וישתה משהו ביניהם [היות ואוכל יחד עם השתיה, תשובות והנהגות ח"ב סימן ש"צ ד"ה ומיהו].

---

[1] בתעניות יש סוברים שנשיאת כפים היא רק במנחה קטנה [שו"ע קכ"ט סע"א], ויש סוברים שגם במנחה גדולה [חזון איש או"ח סימן כ'].

[2] ויזהרו לקפל הטלית לפני קבלת שבת או שיקפלו באופן המותר בשבת.

[3] אע"פ שמחמירים יותר בקידוש של לילה מקידוש של יום [כמבואר בשעה"צ רע"ג סקכ"ט], היינו לענין לעשות קידוש על היין בלבד שיהא כוס יין נחשב למקום סעודה, אבל בסעודת מזונות אפשר לכתחילה גם בלילה, הגר"ח קניבסקי.
בספר מעשה רב כתב שהגר"א אף בקידוש היום לא היה מקדש אלא במקום סעודה גמורה ולא מיני תרגימא או יין [ביאור הלכה סימן רעג].

[4] עיין בית יוסף סימן קעג שהביא דעות בזה וכן עפ"י הזוהר פרשת משפטים קכה. וחק יעקב הלכות שבועות סימן תצד סקי"א.